

ПОВТОР У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ Л. КОСТЕНКО І В. СИМОНЕНКА

На матеріалі поезій Л. Костенко і В. Симоненка з'ясовано функційні ознаки і стилістичну роль повторів. Доведено, що стилістичні фігури з повтором є особливим експресивним прийомом увиразнення тексту.

***Ключові слова:** поетичне мовлення, повтор, стилістичні фігури, лінгвостилістика, поетичний текст.*

Лінгвістична стилістика як самостійна галузь філологічної науки в багатьох своїх положеннях спирається саме на синтаксичну організацію мови, зокрема на будову та функціонування речення.

Синтаксичні засоби поетичної мови надзвичайно багатогранні, вони виявляють стилістичні можливості, відрізняються емоційністю та експресивністю, а отже, стилістичною значущістю. Явищами стилістичного синтаксису є стилістичні фігури, у яких поєднуються особливості синтаксичної будови конструкції, специфіка її лексичного наповнення і спосіб інтонування.

У поетичному тексті поряд з іншими художніми засобами часто трапляється такий одразу помітний для читачів елемент поетичного синтаксису, що допомагає піднести емоційність мови, підкреслити значення окремих слів, як **повтор** – свідоме повторення у певній послідовності елементів мови: звуків, морфем, слів, словосполучень та речень.

Існує багато різноманітних класифікацій цієї стилістичної фігури. Залежно від місця розташування повторюваних елементів у тексті

розрізняють **анафору, епіфору, симплоку, епаноду, анадиплозу** та інші види повтору [4, с. 33; 13, с. 24].

О. Бекетова пропонує класифікацію фігур повтору на фонеморфологічні, лексико-синтаксичні й текстологічні, які, у свою чергу, поділяються ще на фігури когезії та композиційні [4, с. 32].

Залежно від належності повторюваної одиниці до певного рівня мови І. Астаф'єва виділяє звуковий, морфологічний, лексичний та синтаксичний повтор [3, с. 1].

О. Сковородников у межах лексичного повтору виділяє такий його різновид, як позиційнолексичний, який передбачає однорідність повторюваних синтаксичних позицій і тотожність їх лексичного наповнення [18, с. 72].

Ці класифікації повторів і пов'язана з ними термінологія не мають важливого практичного значення, бо всі види повтору, незалежно від їх назви і наявності у тій чи тій класифікації, виконують спільні чи подібні функції, а саме: 1) структурно-організаційну функцію зв'язку елементів висловлювання; 2) функцію ритмічної організації висловлення; 3) увиразнення колориту мовлення; посилення емоційного звучання висловлювання.

Різні визначення повторів знаходимо у словниках літературознавчих та мовознавчих термінів. Літературознавці вбачають у використанні повтору передусім його естетичне призначення. Саме через це вчені вважали повтор суто стилістичною категорією. “Повторення слова в тій самій формі в межах одного речення найчастіше має емоційне значення, – зазначено у “Курсі сучасної української літературної мови” за редакцією Л. Булаховського, – в таких випадках повторення є об'єкт вивчення стилістики, а не синтаксису” [12, с. 120]. Проте у цій самій праці вказується на те, що оскільки здебільшого повторення виконує і певну синтаксичну роль, то на нього варто звертати увагу і при розгляді

синтаксичних явищ [12, с. 122].

Цю саму думку висловлює й І. Чередниченко: “Повтори – це один із естетичних прийомів, який посилює художньо-зображальні властивості синтаксичних одиниць і разом з тим служить засобом контекстуальної організації висловлювання” [19, с.381].

“Повтор – фігура мови, що полягає у дво- або кількаразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичному аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту” [7, с. 255]. Сутність повтору як стилістичного засобу виявляємо в його особливому підсиленому впливові логічного або емоційного характеру на читача. Ці стилістичні фігури можуть служити засобом вияву здебільшого логічного начала в мовленні (у такій ролі вони функціують у науковому і публіцистичному стилях, значно рідше – у діловому стилі). Проте основне місце вживання стилістичних фігур – художні тексти, де вони служать не стільки засобом логічного виділення і впорядкування, скільки прийомом посилення, увиразнення мовних засобів. Основна, найбільш загальна та активна в сучасному вжитку стилістична функція повтору – це художнє увиразнення мови, зміцнення її експресивно-зображувальних властивостей.

Серед арсеналу синтаксичних засобів стилістики, зокрема стилістичних фігур, чільне місце посідає повтор, утворений спеціальним нагромадженням певних мовних елементів у вигляді повторного їх уживання в одному висловлюванні. Повторюватися можуть як окремі слова, так і одиниці синтагматичного типу. Так забезпечується нове сприймання повторюваного слова чи словосполучення.

Отже, лексичний повтор у будь-якому мистецькому творі не існує окремішно: він, як правило, вводить читача в ширшу (семантичну,

стилістичну) структуру, формулюючи домінанту образно-художнього тексту. У стилістичному плані повтор – явище в тексті дуже виразне: він уповільнює або пришвидшує темп, впливає на ритм, виступає як одиниця композиційна та архітектонічна. У місцях повтору зростає динамічність і смислова насиченість, ці місця стають емоційно-експресивними центрами тексту.

Естетична незалежність, відстоювання свободи митця, єдність традицій (національних і світових) і новаторство, культ видатної творчої особистості, моральність, інтелектуалізм, елітарність, патріотизм і національна самосвідомість, зокрема, сакральне сприйняття рідної мови як конденсату духу нації, – ці риси творчості Л. Костенко і В. Симоненка виявляються не лише у змісті, а й у синтаксичній структурі поетичного мовлення, його емоційно-експресивному впливі на читача.

Посилення особистісного начала в літературі 60-х рр. ХХ століття викликало появу митця, здатного на глибокі почуття і відтворення їх у слові. Емоційний зміст та експресивна насиченість поезій Л. Костенко і В. Симоненка знаходять своє вираження у поетичному синтаксисі, зокрема у конструкціях із повтором.

Повтор у поезіях Л. Костенко та В. Симоненка надає текстам віршів виразності, емоційності, специфічної ритмомелодики, увиразнює їх композиційну стрункість і завершеність.

Л. Пришляк досить слушно зауважувала, що **синтаксичний повтор** можна визначити як “<...> синтаксичну конструкцію з повторенням елементів семантичної структури речення або цілого речення з тотожним, близьким чи відмінним лексико-семантичним наповненням зі збереженням або зміною позиції відносно інших елементів тексту” [15, с. 7].

Простіше кажучи, **синтаксичний повтор** – це кількаразове вживання словосполучень, речень або їх частин. Він може бути

подвійним, потрійним чи багаточленним, точним чи варіантним.

Детальний аналіз збірок Л. Костенко і В. Симоненка дає змогу стверджувати: надто поширеними фігурами, використаними у текстах творів цих митців, є **анафора, епіфора, анепіфора, рефрен**.

Найбільшою популярністю у поетів користувалася **анафора** як потужний засіб художнього увиразнення мови, посилення експресивних властивостей тексту. Суть **анафори (єдинопочаток)** полягає в тому, що слова, словосполучення чи речення повторюються на початку віршованого рядка чи строфи. Анафора – це “фігура мови, що утворюється повторенням певних звуків, слів, виразів, синтаксичних конструкцій на початку суміжних мовних одиниць” [7, с.31].

Початковий повтор організовує (“задає”) рух мовлення. Виносячи слова, що повторюються, на початок поетичного рядка, поет наділяє їх ритмоутворювальною і змістоувиразнювальною функціями, актуалізує увагу читача.

Словесні анафори, якими послуговуються Л. Костенко і В. Симоненко, допомагають пов’язати окремі речення в більшу мовну єдність, досягти належного експресивного забарвлення: ***Всі** дороги аж дзвенять. / **Всі** завзяті, **всі** крилаті, / **Всі** щасливі, мов на святі, / *Ще й “ура!” кричать* [16, с. 137].*

Зокрема, дієслівні анафори, що найчастіше використовуються у фольклорних жанрах, надають поезії Л. Костенко і В. Симоненка відповідної стилізації, динамізму оповіді: *Білі-білі конвалії милі, / Вас насіяла тут весна. / Їй змагатися з літом не в силі – / **Утікає** на північ вона. / **Утікає** ярами, ярками / За далекі ліси і горби* [16, с. 109].

Окрім того, словесні анафори можуть бути виражені службовими частинами мови і надавати поетичним текстам певних емоційно-

сміслових відтінків: *Вечірнє сонце, дякую за день! / Вечірнє сонце, дякую за втому. / За тих лісів просвітлений Едем / І за волошку в житті золотому. / За свій світанок і за свій зеніт, / І за мої обречені зеніти* [10, с.9].

Доречно з цього приводу писала І. Кочан, зазначаючи, що Л. Костенко вдало використовує анафору, виражену прийменником “за”, який надає віршам “форми поетичної молитви з глибоким філософським підтекстом” [11, с. 281-282].

Приклади прийменникової анафори знаходимо й у поезії В. Симоненка: *Він ходив по всій країні / І носив з собою сміх / В розмальованій торбині, / В пальцях лагідних своїх* [16, с. 165]. У наведеному прикладі прийменникова анафора вказує на просторові відношення.

Для поетичного мовлення Л. Костенко характерне використання синтаксичної анафори, яка сприяє стилізації поезії під фольклор: *А ти десь там / за даллю вечоровою, / а ти десь там, за морем тишини, – / так владно, так повільно вичаровуєш / мене із ночі, з тиші, з далини <...>* [10, с. 299]. Окрім цього, згущене поетичне письмо переконує в тому, що у поетичному континуумі авторки інтимне почуття часто стає емоційною віссю для єднання віддалених історичних пластів.

І. Синиця у праці “Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв’язності тексту» писала, що «повтор, крім того, що структурно організовує текст, є ще засобом актуалізації нових контекстних відтінків значення” [17, с. 57].

Підтвердження цього знаходимо в поетичному доробку Л. Костенко і В. Симоненка: *Несе хтось яблука в приполі, / несе хтось груші в картузі* [10, с. 123]; *Навчи мене всьому! / Навчи мене мріяти, / Кувати, і сіяти. / Жати навчи!* [16, с. 81]; *То не біда, що те сто раз*

ми чули, / То не біда, що те і діти знають [16, с. 81]. У цьому випадку анафора виступає важливим засобом увиразнення й спаяності тексту. Спостерігаємо конденсування авторської думки, підсилення емоційного сприйняття твору.

Повторюваними в досліджуваних текстах є слова різної частиномовної належності. Наприклад, стилістично виразними є випадки використання повтору займенників *ми, я* (авторське “я” вжите як засіб зближення поета з читачем), *ви* (вказує на багатьох осіб, до кого звернена мова). Підтвердження цієї думки знаходимо в поетичних рядках як Л. Костенко, так і В. Симоненка: *Ми мовчимо – поезія і я. / Ми одна одній дивимось у вічі* [10, с. 123]; *Ми пронесем, ми підведем і підем, / ми дійдемо, ми сягнемо висот! / Ми стільки істин вам за мить націдим, / що подив назавжди заціпить рот* [16, с. 177]; *Я не бачив його ні раз. / Я тоді, брат, служив у піхоті. Я тоді, хлопче, був солдат* [16, с. 108].

Займенники зазвичай протиставляються іншим частинам мови як слова, що не мають власного лексичного значення, однак у поетичній мові особові займенники субстантивуються і, включаючись у нові референційні ряди, нові ситуації спілкування, виступають важливим чинником образо- і текстотворення. Наприклад: *Ми – сини Європи! / Ми – могутні, / Ми – всесильні, / Ми – пітекантропи!* [16, с. 99] або *Я – твій ровесник, пролісок надії, / Розтоптаний жорстокістю нікчем, / Я – син краси і голубої мрії, / Я – автор ненаписаних поем* [16, с. 101].

Близькою за семантикою до анафори і водночас протилежною їй щодо синтаксичної будови виступає **епіфора** (єдинокінцівка) – фігура мови, що утворюється повтором певних мовних елементів у закінченнях суміжних віршованих рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору [7, с. 108], забезпечуючи цілісне звукове тло всієї

ліричної поезії. Наприклад: *І не мріяла вже про тебе, / щоби цим не образить тебе* [10, с. 133]; *Печаль смоктала радощі твої. / І над твоїм / Розстріляним коханням / Скажено глузували солов'ї* [16, с. 65]; *Я вродливий з тобою, / Я розумний з тобою* [16, с. 141].

Таким чином, можемо припустити, що Л. Костенко і В. Симоненко використовують у своїй інтимній ліриці епіфору, виражену вказівним займенником *ти* у різних відмінкових формах, з метою підсилення, увиразнення й виділення цих складників поетичного тексту або й усього висловленого в ньому. Вони, як бачимо, формують основний лейтмотив твору, тобто концентрують увагу на його провідній думці.

Особливого смислового навантаження набуває одночасне застосування анафори й епіфори: */ То що ж ви, хлопці, / що ж ви, хлопці?* [9, с. 69] або *Ти знаєш, що ти людина? / Ти знаєш про це, чи ні? / Усмішка твоя єдина. І мука твоя єдина. / І очі твої одні* [16, с. 59]; *Боже – вільний... /Боже, я – вільний* [10, с. 223].

Посилення вагомості у тексті повтору як синтаксичної фігури зумовлено кратністю повторення мовних одиниць у синтагматичному ряду. Художньо вмотивованою в досліджуваних текстах може бути різна кількість повторюваних елементів. Порівняймо: повторення двох елементів словоформ-синтаксем */ Одплач в мені, одплач і одболи, –/ вони ж моїми друзями були!* [10, с. 217]; *Хрущов – ура! І не Хрущов – ура!* [10, с. 216].

Зазначимо, що у випадку, коли ж кратність наростає (три- і багаторазовий повтор), то найчастіше зростає й експресія повтору: *Не треба! Не треба! Не треба / Читати мені букваря!* [16, с. 81]; *А вітер, вітер, вітер!<...> / Який палючий вітер! <...> //Обвуглені обличчя січе, січе, січе! <...>* [10, с. 23]; *Це той, хто закон наймудріший знайшов: / навчив нас хапати, / навчив убивати, / навчив*

людям в вічі оману пускати, / навчив нас, як жити годиться на світі – читай заповіта його на граніті [16, с. 179] і т. ін.

Не викликає сумніву той факт, що цілісність тексту і його частин зумовлені ідентифікаційною функцією детермінанта, який, поєднуючи речення, усуває розрив семантичних зв'язків між дистантно розташованими елементами.

Т. Жук наголошує на тому, що дистантний синтаксичний повтор охоплює весь текст, об'єднуючи великі його фрагменти, виконує текстотвірну функцію, забезпечує зв'язок з провідною темою твору, а лексичний повтор макроконтексту сприяє виділенню окремої ізольованої частини тексту [8, с. 11].

Детальний аналіз художнього доробку Л. Костенко і В. Симоненка дає підстави стверджувати, що, крім згаданих вище видів синтаксичного повтору, важливу роль в організації поетичних текстів митців відіграють також анепіфора (анаепіфора) та епанафора. **Анепіфора** (гр. *anepiphora*), або **кільце строфи**, – це стилістична фігура, що поєднує в собі анафору та епіфору: повторення однакових елементів на початку і в кінці декількох паралельних відрізків висловлення з різною серединою [7, с.232]. Наприклад: *Минуле не вернуть, / не виправить минуле* [16, с.68].

Отже, завдяки обраному типові словорозташування митці досягають створення неповторного колориту оповіді, необхідного для реалізації ідейно-тематичного та художньо-образного задуму. Повтор синтаксем виконує функції, подібні до лексичного повтору, – посилення, виділення ключових компонентів змісту, зв'язності окремих частин речення і частин тексту.

Контактний, дистантний та особливо кільцевий повтор набуває змістової значущості як засіб семантичного зближення початку і кінця оповіді, трансформуючи її зовнішню лінійну форму

(у сприйнятті адресатом) у внутрішню, смислову.

Крім названих, у досліджуваних текстах особливою стилістичною фігурою є **композиційний стик, епанафора** (гр. еpanарrhoга) – стилістична фігура, в якій наступний рядок синтаксичної одиниці починається тим, чим закінчується попередній. [14, с. 238]. Наприклад: *Але ж я не спати – жити! Жити і мріяти люблю – / Через це у довгі ночі не вилежуюсь, не сплю* [16, с. 90]; *Під суворим небом, / Небом вічним, / Я тебе зустрів і не зберіг!* [16, с. 91]; *А він сміявся: «Мила, не треба, / Не треба жартів таких! Облиш!* [16, с. 55].

Бачимо, що наступна синтаксема немовби підхоплює, посилює і розгортає зміст попереднього рядка. Така стилістична фігура зближує аналізовані тексти з фольклором.

Важливою композиційною ознакою поетичної мови Л. Костенко і В. Симоненка є рефренність. **Рефрен** – це рядок або кілька рядків, що повторюються й закінчують строфу або кілька строф у вірші [7, с. 285]. Наведемо кілька прикладів використання митцями рефрену: *У душі моїй / – місця немає туманам./ У душі моїй – / Серце червоне буя <...>* [16, с. 141]; *< ...> біла симфонія снігу / пливла над щоглами лісу. // Білу симфонію снігу. Шхуну, в льоди закуту <...> // І це вже не декорація <...> / Біла симфонія снігу* [10, с. 126-127]; *Це – сивий лірник. Він багато знає. / Його послухать сходяться віки. / Усе іде, але не все минає / над берегами вічної ріки. // І знову тиша. Лиш блукають луни. / Крізь день, крізь мить, / крізь душу, крізь віки. / Сосновий ліс перебирає струни / над берегами вічної ріки <...>* [10, с. 108].

Рефрен допомагає тіснішому об'єднанню компонентів поетичного тексту і наголошує на певному аспекті думки.

У вірші Л. Костенко «Пісенька з варіаціями», у рядках *І все на*

світі треба пережити. / І кожен фініш – це, по суті, старт. / І наперед не треба ворожити, / і за минулим плакати не варт / <...> А треба жити. Якось треба жити. / Це зветься досвід, витримка і гарт. / І наперед не треба ворожити. / І за минулим плакати не варт [10, с. 13] рефрен має виразну емоційну і зосереджувально-сміслову силу.

Афористичними рядками авторка підкреслює, що людське життя – ціннісне та швидкоплинне, може реалізуватись як стихійний процес або як свідомо і творчо спрямований шлях.

У поезії В. Симоненка «Не вір мені» рефреном повторюється *Не вір мені, бо я брехать не вмію, / Не жди мене, бо я і так прийду. / Я принесу тобі свою надію, / А подарую смуток і біду* [16, с. 95] на початку і в кінці твору.

Посилюють стилістичну виразність, експресивність тексту повторення риторичних запитань, які часто використовує В. Симоненко: *Навіщо? Навіщо? Навіщо / Отой катехізис заслуг?* [16, с. 81].

Таким чином, у системі стилістичних домінант, наявних у поезії Л. Костенко і В. Симоненка, особливе місце належить повтору. У поетичних текстах ця стилістична фігура виконує такі основні функції: композиційну (зв'язує частини тексту); емоційно-експресивну (підсилює й увиразнює певні компоненти або й усе висловлення загалом); асоціативно-образну (сприяє виділенню характерних ознак художнього образу); стилістичну (виступає художнім засобом індивідуально-авторського освоєння дійсності).

Повтор у “співдії” з іншими стрижневими стилістичними одиницями є важливим засобом поетичного текстотворення Л. Костенко і В. Симоненка.

Використання повтору зумовлене тим, що ця стилістична фігура

посилює емоційний вплив висловлення, увиразнює його зміст, творить специфічну ритмомелодику, задає особливий темп мовлення. Думка, висловлена у формі стрункої, ритмомелодійної фрази краще запам'ятовується, глибше хвилює.

1. *Антологія української поезії: В 6-ти томах. Т. 5.* / Упоряд. М. Острик. – К., 1985. – 509 с. 2. *Астаф'єв О.* Символіка природи в поезії Ліни Костенко / О. Астаф'єв // Слово і час. – 2005. – №6. – С. 52–56. 3. *Астафьева И. М.* Виды синтаксических повторов, их природа и стилистическое использование (на материалах современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И.М. Астафьева ; 1-й Моск. гос. пед. инст. языков. – М., 1964. – 14 с. 4. *Бекетова О. В.* Фігури повтору та організаційні форми аргументації в текстах публічної мови / О.В. Бекетова // Мовознавство. – 1997. – №4-5. – С. 32–37. 5. *Береговская Э. М.* Реализация стилистических потенций хиазма в творчестве Феликса Кривина / Э. М. Береговская // Русский язык в научном освещении. – 2007. – №2 (14). – С. 133–141. 6. *Бондарчук Л.* Асиндетони – окраса нашої мови / Л. Бондарчук // Дивослово. – 2003. – №4. – С. 20–22. 7. *Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.* Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за редакцією М. І. Голянич. – Івано-Франківськ: Сімик, 2012. – 392 с. 8. *Жук Т. В.* Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Т. В. Жук. – К., 2005. – 18 с. 9. *Костенко Л. В.* Берестечко: [історичний роман] / Л. В. Костенко. – К.: Рад. письменник, 1999. – 157 с. 10. *Костенко Л.* Вибране / Л. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с. 11. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посібник] / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с. 12. *Курс сучасної української літературної мови* / За ред. Л. А. Булаховського. – К.: Радянська школа, 1951. – 407 с. 13. *Лесик В.В.* Стилiстичнi фiгури / В.В. Лесик // Лiтература в школі. – 1962. – №1. – С. 18–30. 14. *Пономарів О. Д.* Стилiстика

сучасної української мови: [підручник] / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с. **15.** Пришляк Л.Б. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Л.Б. Пришляк. – Донецьк, 2002. – 22 с. **16.** Симоненко В. У твоєму імені живу: [для серед. та ст. шк. віку] / Упор. В. В. Яременко. – К.: Веселка, 1994. – 350 с. **17.** Синиця І. А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту / І. А. Синиця // Мовознавство. – 1994. – № 2-3. – С. 56–60. **18.** Сковородников А.П. Позиционно-лексический повтор как стилистическое явление / А.П. Сковородников // Филологические науки. – 1984. – №5. – С. 71–76. **19.** Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К.: Радянська школа, 1962. – 386.

На матеріалі поезії Л. Костенко і В. Симоненко определены функциональные признаки и стилистическая роль повторов. Доказано, что стилистические фигуры с повтором являются особенным экспрессивным приемом выразительности текста.

***Ключевые слова:** поэтическая речь, повтор, стилистические фигуры, лингвостилистика, поэтический текст.*

Functional indications and stylistic role of repetitions on the material of poetry of L. Kostenko and V. Simonenko are brought out to light. It is proved that stylistic reiterative figures are a particular means of the text expressiveness.

***Key words:** poetic speech, repetition, stylistic figures, linguostylistics, poetic text.*